

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΝΟΤΑΡΙΟΥ ΔΟΥΚΑΔΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΑΡΣΕΝΙΟΥ ΑΛΕΞΑΚΗ (1513–1516)

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ – ΛΥΔΙΑΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Ο νοτάριος

Ο νοτάριος Αρσένιος Αλεξάκης έχει έδρα το χωριό Δουκάδες. Οι πράξεις του αφορούν συναλλακτικές σχέσεις στη βόρεια Κέρκυρα. Πρόκειται για πρόσωπο επισήμως επιφορτισμένο με τη σύνταξη δικαιοπρακτικών εγγράφων καθώς προκύπτει τόσο από τον χαρακτηρισμό των εγγράφων που συντάσσει ως «*νομικάτων-νοταρικών εγγράφων*»¹ όσο και από την ιδιαιτέρως τεχνική νομική γλώσσα που χρησιμοποιεί για τη σύνταξη των εγγράφων αυτών. Αρκετά από τα έγγραφα συντάσσονται «*έντός οίκίας*» του νοτάριου², χώρος της οποίας χρησιμοποιείται από τον νοτάριο και ως «*έργαστήριο*», δηλαδή συμβολαιογραφείο³.

1. Πράξεις αριθ. 5, 42, 44. Επίσης πράξεις αριθ. 64, 66, 67, 68, 71, 74, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 89, 95, 96, 97.

2. Πράξεις αριθ. 40, 42, 43, 44, 48, 50, 66, 68, 69, 74, 79, 83, 84, 85, 88, 93, 99, 101, 104.

3. Πράξη αριθ. 13. Ο όρος «*έργαστήρι*» συνήθως αναφέρεται σε καταστήματα γενικού εμπορίου, ενίοτε όμως υποδηλώνει και το συμβολαιογραφείο. Βλ. Β. 2. 2. 179· Β. 18. 2. 5. παρ. 11–17· Β. Κ ρ ε μ μ υ δ ά, Αρχείο Χατζηπαναγιώτη, Α', Αθήνα 1961, σ. 103 σημ. 1· Επίσης, Γ. Α. Π ε τ ρ ο π ο ύ λ ο υ, Νοταριακά πράξεις Μυκόνου των ετών 1663–1779, Μνημεία του Μεταβυζαντινού Δικαίου 3, Αθήνα, 1960, έγgr. αριθ. 1123· Ιακ. Β ι σ β ί ζ η, Ναξιακά Νοταριακά έγγραφα των τελευταίων χρόνων του Δουκάτου του Αιγαίου 1538–1577, *Επετηρίς Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.*, τ. 4 (1951), έγγραφα αριθ. 74, 75, 83, 88· Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η, Συντροφίες στη Νάξο (τέλη του 17ου αιώνα), Ανάτυπο από τα πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου με θέμα «Η Νάξος δια μέσου των αιώνων» (Φιλώτι, 3–6 Σεπτεμβρίου 1992), Αθήνα 1994, έγgr. αριθ. 7, σ. 572 και σημ. 4, σ. 585.

Η δραστηριότητα του Αρσένιου Αλεξάκη, όπως προκύπτει από το κατάστιχο των πράξεών του που εκδίδεται για πρώτη φορά, καλύπτει το χρονικό διάστημα από τον Μάρτιο του 1513 έως τον Αύγουστο του 1516. Τα όρια αυτά θα πρέπει να εκτείνονταν και σε προγενέστερες και σε μεταγενέστερες χρονολογίες επειδή το κατάστιχο είναι ακέφαλο και κολοβό.

Περισσότερα στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του Αρσένιου Αλεξάκη δεν κατέστη δυνατό να ευρεθούν καθώς ελάχιστα στοιχεία για το ευρύτερο οικογενειακό του περιβάλλον προκύπτουν από τις πράξεις του⁴.

II. Το κατάστιχο

Κατά τη διάρκεια επιστημονικών αποστολών, που πραγματοποιήθηκαν από το ερευνητικό προσωπικό του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου στο Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας, επισημάνθηκε και φωτογραφήθηκε μαζί με άλλα και το κατάστιχο του Αλεξάκη.

Το κατάστιχο⁵ έχει 26 φύλλα και, όπως ήδη σημειώθηκε, είναι ακέφαλο και κολοβό.

Η αρίθμηση των φύλλων παρουσιάζει μια ανακολουθία καθώς το φ. 10α' το διαδέχεται το φ. 11β'. Η εσφαλμένη αυτή αρίθμηση οφείλεται μάλλον σε αβλεψία του γραφέως χωρίς περαιτέρω επιπτώσεις ως προς την αρίθμηση των φύλλων του καταστίχου.

Υπάρχει μία αρίθμηση στο επάνω περιθώριο (στη μέση), που φέρει τους αριθμούς 1-26 verso, η οποία και ακολουθείται στην έκδοση του καταστίχου.

Μία δεύτερη αρίθμηση με ελληνικούς αριθμούς ευρίσκεται στην εμπρόσθια όψη των φύλλων (στο πάνω δεξιό περιθώριο). Η αρίθμηση αυτή δεν αντιστοιχεί με την πρώτη καθώς αρχίζει από ιγ' στο φ. 10α' μέχρι κη' στο φ. 26α'. Πιθανόν η αρίθμηση αυτή να υπάρχει και σε προηγούμενα φύλλα, αλλά λόγω φθοράς της δεξιάς γωνίας των φύλλων του καταστίχου να μη διακρίνεται.

Για την απουσία φύλλων του καταστίχου υπάρχουν οι παρακάτω ενδείξεις: α') από τη δεύτερη αρίθμηση (η οποία όπως σημειώθηκε παραπάνω αριθμεί το φ. 10α' ως ιγ') συμπεραίνεται ότι λείπουν τρία φύλλα από την αρχή, β') στην πράξη αριθ. 14 αναφέρεται ότι *“ὁ εὐγενὴς Βενετιῶν μισὴρ Τζίλιος Μαλιπιέρας καὶ ὁ κυρὴ*

4. Βλ. πράξεις αριθ. 48 (διαθήκη Καλῆς Αλεξάκαινας, συζύγου Βασίλη Αλεξάκη) καθώς και πράξεις αριθ. 3, 10, 20, 27, 47, 40, 44, 48, 50, 55, 59, 68, 69, 70, 73, 76, 83, 84, 85, 88, 90, 94, 101, 103, 104.

5. Στην παρούσα έκδοση ονομάζεται “κατάστιχο” το σύνολο των πράξεων του νοτάριου οι οποίες είναι καταχωρημένες σε φύλλα (συρραμμένα ή όχι), που φέρουν συνεχή αρίθμηση και εμφανίζονται έτσι ως ενιαίο σώμα, ανεξάρτητα από την υποδιαίρεση σε “φυλλάδια”.

Ἀντρίας Μένγγουλας" ακυρώνουν ένα συμβόλαιο το οποίο είχε καταχωρηθεί στο κατάστιχο στις 21 Αυγούστου 1512, γ) στην πράξη αριθ. 24 αναφέρεται ότι ο "εὐγενῆς Βενετιῶν μισήρ Τζίλιος Μαλιπιέρας" και ο "κυρὴ Ἀρσένης Μιχαλᾶς" ακυρώνουν ένα συμβόλαιο το οποίο είχε καταχωρηθεί στο κατάστιχο στις 24 Σεπτεμβρίου 1512. Η αναφορά συνεπώς σε νοταριακές πράξεις του Αλεξάκη που έχουν συνταχθεί και καταχωρηθεί στο κατάστιχό του πριν από τον Μάρτιο του 1513 (ημέρα συντάξεως της αριθ. 2 πράξεως του καταστίχου) μαρτυρεί την απουσία φύλλων από την αρχή του ανά χείρας καταστίχου. Το γεγονός εξ άλλου ότι το κατάστιχο σταματά με την πράξη αριθ. 104 της 31ης Αυγούστου 1516, χωρίς κάποια νοταριακή ένδειξη του τέλους του, μας επιτρέπει να υποθέσουμε πως θα συνεχιζόταν, συμπεριλαμβάνοντας και άλλες πράξεις, ανεξάρτητα από την τυχόν ύπαρξη και άλλων καταστίχων ή φυλλαδίων. Συνεπώς το κατάστιχο είναι κολοβό και έχουν χαθεί φύλλα από το τέλος του.

III. Οι πράξεις

Οι εκατό τέσσερις (104) νοταριακές πράξεις του καταστίχου του Αλεξάκη παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για το καθεστώς γαιοκτησίας της αγροτικής βόρειας Κέρκυρας κατά τον 16ο αιώνα. Και τούτο διότι ο συντριπτικός αριθμός των συμβολαίων που συνέταξε ο νοτάριος αναφέρεται σε σχέσεις εμπράγματος και ενοχικού δικαίου που συνομολογούνται ανάμεσα στους κυρίους των φεουδαλικών γαιών και στους άμεσους καλλιεργητές (ενδεικτικά απαριθμούνται 38 πωλήσεις ακινήτων, 24 συγκράτειες, 8 συστάσεις σολιάτικου και ένας μικρός αριθμός άλλων αγροτικών συμβάσεων, όπως ανταλλαγές και διανομές). Οι νομικές μορφές που προσλαμβάνουν τα συστήματα αγροληψίας στην περιοχή, όπου έδρασε ο νοτάριος, χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη τυπικότητα⁶, στοιχείο που βοηθά στη συναγωγή συμπερασμάτων κατά είδος συμβάσεως σχετικά με το χρονικό διάστημα παραχώρησης της γης, τη φεουδαλική και έγγειο πρόσοδο των γαιών και γενικότερα τις αμοιβαίες υποχρεώσεις και δικαιώματα των συμβαλλομένων κατά είδος συμβάσεως⁷.

6. Για τα κύρια νομικά χαρακτηριστικά των συμβατικών σχέσεων που συνομολογούνταν ανάμεσα στους ιδιοκτήτες της γης με τους καλλιεργητές στην Κέρκυρα κατά τον 15ο και 16ο αιώνα και την τυπολογία των σχετικών νομικών πράξεων βλ. Γ. Ε. Ροδόλακη, *Αγροτικές συμβάσεις στην Κέρκυρα (15ος–16ος αιώνας)*, *Επετηρίς ΚΕΙΕΑ*, τ. 33 (1997), σ. 436 επ.

7. Για παράδειγμα στα σχετικά συμβόλαια συγκράτειας παρατηρούμε ότι:

α) η καλλιέργεια της γης δεν αποτελεί αναγκαία συνάρτηση της εκχώρησης (πρβλ. πράξη αριθ. 7, στιχ. 12–13: "...καὶ ἂν οὐδὲν / 13 τὸ ἤθελαν σπέρνει νὰ πλερώνουν τὸ γήμουρον").

β) το είδος της καλλιέργειας συνήθως δεν καθορίζεται (πρβλ. κατ' εξαίρεση πράξη

Από την τυπολογία των δικαιοπρακτικών σχέσεων που συνάπτονται μεταξύ ιδιοκτητών γης και καλλιεργητών προκύπτει με σαφήνεια ότι το καθεστώς γαιοκτησίας του νησιού ως την εποχή αυτή εξακολουθεί να είναι το φεουδαλικό. Παράλληλα ωστόσο ανευρίσκουμε στα σχετικά συμβόλαια αρκετές πληροφορίες που οδηγούν στην υπόθεση για τάση εδραίωσης ιδιωτικών δικαιωμάτων στις φεουδαλικές γαίες της Κέρκυρας ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα⁸.

Προς την κατεύθυνση αυτή, όπως προκύπτει από το διηγηματικό μέρος των σχετικών εγγράφων, χαρακτηριστικό είναι ότι συνηθίζονται οι εκμισθώσεις φεουδαλικών γαιών σε "πακτωναραίους"⁹, οι οποίοι, προκειμένου να καθοριστεί η σχετική πρόσδοδος της φεουδαλικής γης που παραχωρείται σε σολιάτικο ή συγκράτεια αναλαμβάνουν, δια του σχετικού συμβολαίου από κοινού με τον κύριο της γης το διορισμό εκτιμητών για τον επακριβή προσδιορισμό της εκτάσεως των παραχωρουμένων γαιών καθώς και την τελική διαμόρφωση του ύψους της φεουδαλικής προσόδου ή γαιοπροσόδου¹⁰, διαχειριζόμενοι επομένως ευρέως τη φεουδαλική γη. Εξ άλλου, αν και σε μεγάλο αριθμό των πράξεων του Αλεξάκη με τις οποίες παραχωρείται γη (πωλήσεις, σολιάτικα, συγκράτειες κ.ά.) ως άμεσα συμβαλλόμενοι εμφανίζονται ευγενείς¹¹ ως πιθανότατα κάτοχοι φεούδων στην περιοχή όπου έδρασε ο νοτάριος,

αριθ. 7, στιχ. 11-12: "... ὅτι νὰ τὸ σπέρνουν...)

γ) παράλληλα με το "φεουδαλικό" δόσιμο προς τον ιδιοκτήτη γης (π.χ. πράξη αριθ. 8, στιχ. 15: "σιτάρι δεκάλιτρον α'") αναγράφεται ρητώς αφενός μεν το ποσό που δικαιούται να εισπράττει από την παραγωγή—ως γαιοπρόσοδο—ο κύριος της γης και το οποίο συνήθως ανέρχεται στο "δέκατον" της παραγωγής (σπανιότερα, εάν ορίζεται ότι στο χωράφι θα φυτευτεί αμπέλι, η γαιοπρόσοδος καθορίζεται στο τέταρτο της παραγωγής. Βλ. πράξη αριθ. 28, στιχ. 20) αφετέρου δε η φορολογική πρόσδοδος προς τον κύριο της γης (π.χ. πράξη αριθ. 8, στιχ. 16: "πᾶσα χρέος ..") "κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χωραφίων τῶν δεκατάρικων" (βλ. πράξεις αριθ. 7, 8, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23 κ. ά).

8. Για το ζήτημα βλ. επίσης Σ. Α σ δ ρ α χ ά , Φεουδαλική πρόσδοδος και γαιοπρόσοδος στην Κέρκυρα την εποχή της βενετικής κυριαρχίας, *Οικονομία και Νοοτροπίες*, Αθήνα (ΕΡΜΗΣ), 1988, σ. 66-67

9. Βλ. πράξεις αριθ. 17, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 65

10. Πρβλ. πράξη αριθ. 19 στιχ. 22-25 :". / 22 ..καὶ νᾶχη ἐξουσία ὁ ἀφεντότοπος ἱπακτωνάρης τοῦ ἄνωθεν εὐγενῆ καὶ / 23 {καὶ} τῆς κληρονομίας αὐτοῦ νὰ παίρνη {νὰ παίρνη} γέροντες νὰ χωρίζουν τὰ ἀναγεγραμμένα χω / 24 ράφια καὶ ἂν ἡύρισκωνται πλεότερα παρὰ ὅπου διαλαμβάνει τὸ ἱστρουμόντο ..."

11. Οι ὅροι "ἐνμπαρουνία", "μπαρουῖνος Κορυφῶν", "προνάριος Κορυφῶν" εμφανίζονται αρκετά σπάνια (πρβλ. πράξεις αριθ. 6, 29, 34, 96). Απαντώνται πάντως και περιπτώσεις όπου ως ιδιοκτήτης γης εμφανίζεται η κερκυραϊκή εκκλησία ως νομιμοποιούμενη στη διακατοχή γης και στην άσκηση φεουδαλικών δικαιωμάτων. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Γ.

κυρίως δε ο "ευγενής Βενετιῶν μισήρ Τζίλιος Μαλιπιέρας"¹², είναι πολλές οι περιπτώσεις στις οποίες και απλοί αγρότες (μη φέροντες δηλαδή τον τίτλο του "εὐγενοῦς" ή "μισήρ" ή "σήρ") ή ιερείς μεταβιβάζουν, διαθέτουν ή ποικιλοτρόπως παραχωρούν εκτάσεις γης για καλλιέργεια ενεργούντες ως έχοντες την πλήρη κυριότητα των εκτάσεων αυτών¹³. Στις περιπτώσεις μάλιστα πωλήσεων ή ανταλλαγών οι συμβαλλόμενοι αγρότες μεταβιβάζουν ακίνητη περιουσία "σὺν μπάσαν νομήν αὐτοῦ προσνομήν περιοχῶν καὶ δικαιωμάτων ἐλεύτερον πάντῃ ἐλεύτερον ἀπὸ παντός βάρους καὶ τέλους", εγκαθιστούν στη νομή του πράγματος τον αγοραστή "διὰ κονδυλίου ὡς τὸ σύνηθες Κορυφῶν" δίδοντάς του "ἀπλὴν ἄδειαν, ἰσχύν, κυριότητα καὶ τελείαν δεσποτείαν"¹⁴, τον εξασφαλίζουν με την ρήτρα "τοῦ διαφεντίζου τὴν ρηθεῖσαν πούλησιν ἀπὸ παντός ἀνθρωπίνου σώματος τοῦ εἰς ἐναντιότητα ἐλθεῖν"¹⁵, εκείνος δε ως νέος ιδιοκτήτης δικαιούται πλέον "πουλεῖν, χαρίνσαι, ἀνταλλάττειν, προιξίν διδόναι καὶ τὰ ἐξῆς"¹⁶. Αντιθέτως, όπου το μεταβιβαζόμενο κτήμα βαρύνεται με κάποια υποχρέωση φεουδαλικού ή φοροδοτικού τύπου, τούτο αναγράφεται ρητῶς στο σχετικό πωλητήριο συμβόλαιο και βαρύνει πλέον τον αγοραστή¹⁷. Απα-

Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η , Αγροτικές συμβάσεις, ό.π., σ. 441 όπου και σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές.

12. Κατά κανόνα οι πράξεις αυτές συντάσσονται από τον νοτάριο "ἐντὸς τῆς οἰκίας" του ευγενή Τζίλιου Μαλιπιέρα και όχι στην οικία του νοτάριου.

13. Βλ. πράξεις αριθ. 5, 10, 13, 20, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52 κ.ά. Για το ζήτημα βλ. επίσης Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η , Αγροτικές συμβάσεις, ό.π., σ. 442–443 και τα εκεί αναφερόμενα έγγραφα.

14. Βλ. πράξη αριθ. 71, στιχ. 11.

15. Π.χ. πράξη αριθ. 42, 44, 51, 52 κ.ά. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα ο πωλητής υπόσχεται όχι μόνον να υποστηρίξει τον αγοραστή έναντι παντός τρίτου διεκδικητού του πράγματος αλλά σε ενδεχομένη περίπτωση εκνικήσεως του πράγματος λόγω νομικού ελαττώματος να τον ικανοποιήσει στο ακέραιο ευθυνόμενος με όλη του την περιουσία του παρούσα και μέλλουσα. Πρβλ. πράξη αριθ. 53, στιχ. 14, 15: "...καὶ ὑπόσχεται ὁ ἀναγεγραμμένος Ἀναστάσιος καὶ τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα..". Επίσης βλ. πράξη αριθ. 64, στιχ. 19–21, πράξη αριθ. 77, στιχ. 14–16, πράξη αριθ. 94, στιχ. 14 πράξη αριθ. 98, στιχ. 9. Απαντάται ακόμη και περίπτωση πωλητηρίου συμβολαίου όπου οι συμβαλλόμενοι συνομολογούν ότι σε περίπτωση αθετήσεως της συμβάσεως (υπαναχωρήσεως) θα καταπίπτει σε βάρος του υπαναχωρούντος ποινική ρήτρα είκοσι πέντε υπερπύρων. Βλ. σχετικά πράξη αριθ. 68, στιχ. 14–15: "Καὶ ἀλληλογία ἔβαλαν τὰ ἄνωθεν δύο μέρη ὑτέρπυρα κε', ἡγοῦν είκοσι πέντε, νὰ τὰ δίδῃ / 15 εἰς τοῦ ἐτέρου").

16. Π.χ. πράξη αριθ. 40, στιχ. 10. Επίσης, πράξεις αριθ. 46, στιχ. 10, 49, στιχ. 14 κ.ά.

17. Βλ. πράξη αριθ. 41, στιχ. 10 επ.: "...μέ τοιοῦτον τρόπον καὶ συμφωνίας ὅτι νὰ χρεωστῇ ὁ ἄνωθεν ...καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ νὰ τελοῦν, δίδουν καὶ πληρώνουν εἰς πᾶσαν ἐσχάτην ἡμέρα τοῦ Αὐγούστου μηνὸς πρὸς τὸν κυρὴ Ἀντρίαν τὸν Κλήμη καὶ πρὸς τοὺς αὐτοῦ κληρονόμους καὶ διαδόχους ...σολδία ιε' ...τὰ ὁποῖα ἐπλέρωνε ὁ ἄνωθεν κύρ

ντάται πάντως και η ιδιόμορφη περίπτωση με το ίδιο συμβόλαιο με το οποίο μεταβιβάζεται η πλήρης κυριότητα ακινήτου¹⁸ να γίνεται συγχρόνως και σύσταση σολιάτικου υπέρ του πωλητού δηλαδή τόσο ο ίδιος ο αγοραστής όσο και οι κληρονόμοι του βαρύνονται στο εξής με το φεουδαλικό αυτό δόσιμο προς τον πρώην ιδιοκτήτη του ακινήτου¹⁹. Για τον λόγο αυτό η συμβατική αυτή σχέση χαρακτηρίζεται από τον νοτάριο ταυτοχρόνως ως "*πούλησις καὶ σολιάτικον*"²⁰.

Συγκρινόμενες από άποψη περιεχομένου με τις πράξεις που απαντώνται στα αντίστοιχα κατάστιχα των Χοντρομάτη²¹, Βαραγκά²² και Κατωϊμέρη²³ οι πράξεις του Αλεξάκη δεν εμφανίζουν την ποικιλία των συναλλακτικών σχέσεων που διαπραγματεύονται οι άλλοι νοτάριοι καθώς απουσιάζουν πλήρως τόσο οι σχέσεις εμπορικού και ναυτικού δικαίου που απαντώνται στο Χοντρομάτη, όσο και οι ποικίλου περιεχομένου συναλλακτικές σχέσεις που ανευρίσκονται στους Βαραγκά και Κατωϊμέρη (συνυποσχετικά, διαιτητικές αποφάσεις, δάνεια). Εξ άλλου και οι σχέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου είναι λιγοστές σε σχέση με εκείνες που απαντώνται στο κατάστιχο του Κατωϊμέρη (απαριθμούνται 2 μόνον αρραβωνητικά συναλλάγματα και 13 διαθήκες).

Οι πληροφορίες που παρέχει το κατάστιχο του Αλεξάκη για άλλους Κερκυραίους νοτάριους και ειδικότερα για την ύπαρξη συμβολαίων που έχουν συνταχθεί από αυτούς και τα οποία βρίσκονται σε άμεσο συσχετισμό με τη συγκεκριμένη πράξη του νοτάριου, όπου αναφέρονται, είναι ελάχιστες²⁴. Το ίδιο ισχύει εξ άλλου

Θεοδωρῆς ὁ Κένταρχος...". Επίσης πράξη αριθ. 69, στιχ. 9, 14, πράξη αριθ. 96, στιχ. 8, 9. Είναι αμφίβολο πάντως αν σε αυτές τις περιπτώσεις έχουμε πώληση δηλαδή μεταβίβαση της πλήρους κυριότητας του ακινήτου ή πώληση του εμπράγματος δικαιώματος του σολιάτικου και μόνον.

18. Πράξη αριθ. 67, στιχ. 20: "*ὥσπερ ἀληθῆς ἀφέντης*".

19. Πράξη αριθ. 67.

20. Πράξη αριθ. 67, στιχ. 18.

21. Βλ. Ι. Μ. Κ ο ν ι δ ά ρ η - Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η, Οι πράξεις του νοτάριου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473), *Επετηρίς Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.*, τ. 32 (1996), σ. 139-205.

22. Βλ. Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η - Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η, Οι πράξεις του νοτάριου Αγ. Ματθαίου Κέρκυρας Πέτρου Βαραγκά (1541-1545), *Επετηρίς Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.*, τ. 32 (1996), σ. 207-339.

23. Βλ. Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η - Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η - Δ. Π. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α, Οι πράξεις του νοτάριου Καρουσάδων Κερκύρας πρωτοπαπά Φιλίππου Κατωϊμέρη (1503-1507), *Επετηρίς Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.*, τ. 33 (1997), σ. 9-436.

24. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά μόνο σε πράξεις του νοτάριου Σταμάτη Γουλή (πράξεις αριθ. 44, 86, 97). Ο νοτάριος Σταμάτης Γουλής δεν αναφέρεται ούτε στο Νοταριακό Αρχείο της Κέρκυρας (Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η - Γ. Ι. Γ κ ρ ι ν ι ά τ σ ο υ, Το Νοταριακό

και με τις αναφορές του καταστίχου σε Κερκυραίους πρωτοπαπάδες της εποχής²⁵.

Ο Αλεξάκης καταχωρεί τις πράξεις του σύμφωνα με την πρακτική της εποχής του. Οι πράξεις αναγράφονται χωρίς να τηρείται η απόλυτη χρονολογική σειρά²⁶. Μεταξύ των πράξεων ο νοτάριος αφήνει κενό διάστημα δύο περίπου στίχων, το οποίο και διαγράφει με μια οριζόντια γραμμή.

Οι πράξεις συνεχίζονται και στην επόμενη σελίδα. Κάθε πράξη αρχίζει με το έτος, ακολουθεί η ημερομηνία, το όνομα του μήνα και ο αριθμός της ινδικτιώνος (όλα με ελληνικούς αριθμούς). Το έτος δεν υπερβαίνει την αριστερή στοίχιση του κειμένου και σχεδόν πάντοτε σημειώνεται μπροστά απ' αυτό το σημείο του σταυρού²⁷, ενίοτε δε και ένα κυκλικό σημάδι²⁸. Το σημείο του σταυρού προηγείται επίσης της τυχόν πράξεως αποπληρωμής του πιστωθέντος τιμήματος²⁹ ή παραιτήσεως από

Αρχείο της Κέρκυρας, *Επετηρίς Κ.Ε.Ι.Ε.Δ.*, τ. 32 (1996), σ. 13) αλλά ούτε και στον κατάλογο νοταρίων του Σ. Ασωνίτη (Σ. Ν. Ἀσωνίτη, *Τρία Κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα τῶν ἐτῶν 1398–1458, Εῶα καὶ Εσπέρια*, τ. 1 (1993), σ. 1–43.

25. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά μόνο στον πρωτοπαπά Ελευθεριώτη ή αλλιώς Νικόλαο Γουλή (πράξεις αριθ. 59, 62, 70). Το όνομα Ελευθεριώτης πιθανόν να έλκει την καταγωγή του από τους τριαντατρείς ιερείς των χωριών της Κέρκυρας ή άλλως τους Ελευθεριώτες, οι οποίοι με χρυσόβουλλο του Δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β' του έτους 1246, απαλλάσσονταν από πολλές φορολογικές υποχρεώσεις και μπορούσαν να μεταβιβάσουν το προνόμιο αυτό στους απογόνους τους, εφόσον βέβαια γίνονταν και αυτοί ιερείς. Στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται πιθανότατα για απλή διατήρηση του ονόματος η οποία δεν σχετίζεται με τυχόν απολαβή προνομίων (φορολογικές απαλλαγές). Για το ζήτημα των Ελευθεριωτών βλ. Α. Τσελίκας, Νικολάου Σπαρμιώτη, Νομικού Κορυφών, "Έγγραφον ελευθερίας" (1391), *Δελτίον της Ιονίου Ακαδημίας*, τ. Β', Κέρκυρα 1986, σ. 172.

26. Αναφέρονται οι ακόλουθες παρεκκλίσεις: Την πράξη αριθ. 5 (8 Μαΐου 1513) διαδέχεται η πράξη αριθ. 6 (1 Απριλίου 1513). Την πράξη 7 (Σεπτέμβριος 1513) διαδέχεται η πράξη 8 (19 Ιανουαρίου 1513) ενώ την πράξη 10 (10 Ιουλίου 1513) η πράξη 11 (6 Ιουλίου 1513). Κατά τον ίδιο τρόπο την πράξη 23 (18 Σεπτεμβρίου 1513) διαδέχονται οι πράξεις 24 (10 Νοεμβρίου 1513) και 25 (18 Σεπτεμβρίου 1513), την πράξη 43 (23 Νοεμβρίου 1513) η πράξη 44 (8 Ιανουαρίου 1513), την πράξη 45 (15 Ιανουαρίου 1513) η πράξη 46 (1 Ιανουαρίου 1514), την πράξη 53 (7 Μαΐου 1514) η πράξη 54 (4 Μαΐου 1514), την πράξη 56 (10 Μαΐου 1514) οι πράξεις 57 (30 Οκτωβρίου 1514) και 58 (7 Ιουνίου 1514), την πράξη 66 (14 Ιανουαρίου 1515) οι πράξεις 67 (Δεκέμβριος) και 68 (24 Μαρτίου 1515), ενώ την πράξη αριθ. 76 (16 Δεκεμβρίου 1515) ακολουθούν οι πράξεις 77 (25 Δεκεμβρίου 1516) και 78 (6 Ιανουαρίου 1516).

27. Το σημάδι του σταυρού ενίοτε είναι ακτινωτό (πράξεις αριθ. 6, 8, 14). Ευρίσκεται επίσης σε πράξεις ακυρώσεως του αρχικού συμβολαίου (π.χ. πράξεις αριθ. 14, 24, 57).

28. Πράξεις αριθ. 30, 31, 38, 65.

29. Πράξη αριθ. 51, στ. 14 επ., 52, στ. 15 επ.

δικαίωμα³⁰ ή παροχής πληρεξουσιότητας³¹ ή οποιασδήποτε άλλης πρόσθετης συμφωνίας³² που έχει συνταχθεί την ίδια ημέρα με τη νοταριακή πράξη στην οποία αναφέρεται. Το σημείο του σταυρού αναγράφεται κατά κανόνα και στο τέλος της πράξεως μετά τη μνεία των ονομάτων των μαρτύρων, ενίοτε δε επαναλαμβανόμενο δύο ή τρεις φορές³³.

Το αριστερό περιθώριο είναι συνηθισμένο στα νοταριακά κατάστιχα. Σ' αυτό το περιθώριο σημειώνονται οι παραπομπές και άλλες ενδείξεις. Η έκδοση αντιγράφου από τον Αλεξάκη δεν είναι συχνή, σημειώνεται δε είτε στο αριστερό περιθώριο της πράξεως είτε στο κάτω δεξιό μέρος του φύλλου με την ένδειξη "νά τὰ σηκώσω" ή "νά σηκωθῇ"³⁴.

Σχεδόν όλες οι πράξεις τελειώνουν με την αναφορά των ονομάτων των μαρτύρων σε γενική πτώση, μετά από τη φράση "ὑπὸ μαρτυρίας"³⁵.

Το όνομα και τον τίτλο του νοτάριου ευρίσκουμε μόνο στο αριστερό περιθώριο της πράξεως αριθ. 2³⁶ καθώς και στο τέλος της πράξεως αριθ. 8.

Μία μόνο φορά γίνεται μνεία ότι ο νοτάριος έθεσε την πράξη "εἰς τύπον δημοσιακόν"³⁷. Παρατηρούμε συνεπώς ότι όπως ακριβώς ο Κατωϊμέρης έτσι και ο Αλεξάκης δεν τηρεί ως νοτάριος αυστηρά την επιβεβλημένη από τη βενετική διοίκηση του νησιού διαδικασία της δημοσιοποιήσεως των νοταριακών πράξεων³⁸. Άλλωστε και εδώ, όπως και στον Κατωϊμέρη, οι περισσότερες από τις πράξεις τελειώνουν κατά κανόνα με την υπογραφή των μαρτύρων, στοιχεία που στο παρελθόν σημειώνονταν μόνον όταν δεν είχε ακολουθηθεί η τυπική διαδικασία της δημοσιοποιήσεως της πράξεως³⁹. Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε καμία από τις συμ-

30. Πράξεις αριθ. 5, στ. 22 επ., 64, στ. 23 επ.

31. Πράξεις αριθ. 6, στ. 25 επ.

32. Πράξη αριθ. 33, 34, 37, 40, 41, 46, 49, 78, 103.

33. Πράξη αριθ. 5.

34. Πράξεις αριθ. 15 (φ. 4α'), 18 (φ. 5α'), 19 (φ. 5α').

35. Υπάρχουν σπάνια οι εκφράσεις "κατ' ἐνώπιον" (πράξεις αριθ. 52) και "μάρτυρες" ή "μάρτυρας" (πράξεις αριθ. 52, 61, 71, 73, 79, 80, 91).

36. "Argenio Alexachi nod. / Ducades". Η υπογραφή του νοτάριου είναι αυτόγραφο.

37. Πράξη αριθ. 9. Πάντως και εδώ η βεβαίωση ότι ακολουθήθηκε η διαδικασία της δημοσιοποιήσεως της πράξεως συντάσσεται από τον ίδιο τον νοτάριο στα ελληνικά. Πρβλ. Σ. Α σ ω ν ί τ η , ό.π., σ. 16 σημ. 49.

38. Για την πρακτική της δημοσιοποιήσεως των πράξεων των Κερκυραίων νοταρίων (stridatio) βλ. αναλυτικότερα Σ. Α σ ω ν ί τ η , ό.π., σ. 12-16. Επίσης για το ζήτημα όπως εμφανίζεται στο Κατωϊμέρη βλ. Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η - Γ. Ε. Ρ ο δ ο - λ ά κ η - Δ. Π. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α , ό.π., σ. 16.

39. Βλ. σχετικά Σ. Α σ ω ν ί τ η , ό.π., σ. 16 · Λ. Π α π α ρ ρ ή γ α - Α ρ τ ε μ ι ά δ η - Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ά κ η - Δ. Π. Κ α ρ α μ π ο ύ λ α , ό.π., σ. 16.

βάσεις με τις οποίες συνίσταται σολιάτικο ή συγκράτεια δεν γίνεται μνεία συστάσεώς τους μετά από ειδική άδεια της Βενετικής Αρχής⁴⁰.

IV. Γλώσσα και ορθογραφία του κατάστιχου

Το κατάστιχο, ως νοταριακό κείμενο, έχει γραφτεί στην ιδιότυπη νομική γλώσσα και εμφανίζει επιπλέον ενδιαφέροντες αρχαϊσμούς στις διαθήκες. Σε γενικές γραμμές φέρει τα χαρακτηριστικά του Κερκυραϊκού γλωσσικού ιδιώματος⁴¹. Είναι αξιοπαρατήρητο ότι σπανίζουν οι ιταλικής προελεύσεως λέξεις που αφορούν ιδίως τη νομική ορολογία.

Το κείμενο του καταστίχου του Αλεξάκη είναι πολύ ανορθόγραφο⁴². Αρκετές ανορθογραφίες είναι συχνότατες⁴³ ενώ πολλές λέξεις απαντώνται με διαφορετική ορθογραφία ακόμα και στην ίδια πράξη⁴⁴. Ο γραφέας γνωρίζει όλα τα φωνήεντα και διφθόγγους που αποδίδουν τους φθόγγους "ι", "ε", καθώς και το "ο", αλλά τα μεταχειρίζεται χωρίς να τηρεί κανένα κανόνα⁴⁵. Η ανορθογραφία περιλαμβάνει και τον τονισμό. Συχνά οι λέξεις δεν τονίζονται ή παρατονίζονται, οξύνονται ή περισπώνται λανθασμένα και τονίζονται με ψιλή οξεία ή δασεία οξεία τα φωνήεντα και οι δίφθογγοι, ακόμα και όταν βρίσκονται στη μέση της λέξεως⁴⁶.

40. Για το ζήτημα βλ. Ν.Ι. Πανταζόπουλου, Τιμαριωτισμός και επίμορτος αγροληψία εν Επτανήσῳ επί βενετοκρατίας, Πρακτικά Τρίτου Πανιονίου Συνεδρίου 23–29 Σεπτεμβρίου 1965, τ. 2, Αθήναι 1969, σ. 175.

41. Π.χ. συχνή προθετική προσθήκη του "ι" στο ἱμοιράζω, ἱμοιρασιά, ἱπίτροπος. Πρβλ. Γ. Χυτήρη, Κερκυραϊκό Γλωσσάρι. Επίμετρο: Γραμματικά στοιχεία του γλωσσικού ιδιώματος της Κέρκυρας, Κέρκυρα² 1992.

42. Στα παραδείγματα που ακολουθούν καθώς και στις επόμενες σημειώσεις ο πρώτος αριθμός παραπέμπει στο έγγραφο και ο δεύτερος στο στίχο.

43. Π.χ. υμέρα 2.1, 3.1, ὕγοῦν 1. 1, 3. 14, 8.12, ὕπαν 3. 9, ὕ κληρονόμοι 3.15, 26.14, ὕ πακτοναρέῦ 26.14, 27.13 ὁμολόγησαν 1. 2, ὁμολώγησεν 4. 12, ὁμολώγησ(αν), 3. 20, ἐφνίδιος 2.3, στρόμα 2.9 ἄμπέλθα 2.10, βωήθηα 1.1 43, περιβώλην 2.8, ἐν ἀσθενήα δηνί 2. 2, ἐσιμφώνησαν 25.17, ὕρημένον 26. 15.

44. Π.χ. αφίνο 2.4 αλλά και αφήνω 2.8, χοράφην 2.6 αλλά και χωράφη 2. 7, ἐκτητόρη 3.3 αλλά και ἐκτητώρη 3.8.

45. Π.χ. εντοσ ὕκον 2.1 (ἐντὸς οἴκον), ης το περιβώλιν 2. 7 (εἰς τὸ περιβόλιν), ἐν ασθενήα δηνί περιπεσ(ών) 2.2 (ἐν ἀσθενεία δεινῇ περιπεσών), ἐφνίδιος ἐπλέθη μι θάνατος 2.3 (αἰφνίδιος ἐπέλθη ἐμοὶ θάνατος), ὁμολόγησεν και ὕπεν 4.4 (ὁμολόγησεν καὶ εἶπεν), οτη ὕχεν 4. 8 (ὅτι εἶχεν), ἀπο χηρος 4.9 (ἀπὸ χειρὸς), το ωπήων δουκατων 4. 7 (τὸ ὅποιον δουκάτον), την ὕρημένην χάρην 4. 11 (τὴν εἰρημένην χάριν) καληεργήν, ψάλην 6.18 (καλλιεργεῖν, ψάλλειν).

46. Π.χ. Μαλληπιέρας 4.5, ἄμπέλθα 2.10, φωβηθῆς 2.2, απο χηρῶς 4.9, τους δύο μου ὕοῦς 11.4, μέ τειοῦτον τρόπον 28.9.

Γνωρίζει τη σωστή γραφή των διφθόγγων⁴⁷ ενίοτε όμως αντικαθιστά στο "αυ", "ευ" ή "ηυ" το ύψιλον με ένα βήτα⁴⁸, ενώ στους φθόγγους "εβ" και "εφ" σε ορισμένες περιπτώσεις υποκαθιστά το ύψιλον με βήτα⁴⁹ εμπλέκει όμοια τελικά και αρχικά σύμφωνα⁵⁰ και τέλος αποδίδει λέξεις με ακουστική εκφορά φθόγγων τους⁵¹.

V. Αρχές της έκδοσης

Το κατάστιχο εκδίδεται για πρώτη φορά. Οι πράξεις αριθμούνται σύμφωνα με τη σειρά που έχουν στο κατάστιχο και ακολουθούν την αρίθμηση των φύλλων του (φ.1-26β').

Η παρούσα έκδοση έγινε με βάση τις αρχές που τέθηκαν και εφαρμόστηκαν στην έκδοση του κατάστιχου του νοτάριου της Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη, όπου και εκτίθενται αναλυτικότερα⁵². Συνοπτικά οι αρχές αυτές είναι οι ακόλουθες: Διορθώνονται μόνο τα ορθογραφικά σφάλματα. Διατηρείται ανέπαφος ο γραμματικός και συντακτικός τύπος του κειμένου. Οι ιδιωματικές λέξεις και τα δάνεια από την ιταλική παραμένουν όπως εκφέρονται. Προστίθενται σημεία στίξης με φειδώ. Χρησιμοποιούνται όπου είναι απαραίτητο διαλυτικά και απόστροφος. Γίνεται χωρισμός λέξεων ενωμένων πέρα από κάθε κανόνα. Κεφαλαία τίθενται στην αρχή της φράσεως, στα αρχικά των κύριων ονομάτων, των προσώπων και στα τοπωνύμια. Ορθογραφούνται τα ονόματα των μαρτύρων, εκτός από τις- κατά την κρίση των εκδοτών - αυτόγραφες υπογραφές. Χρησιμοποιούνται τα συνηθισμένα κριτικά σημεία, όπως παρακάτω αναγράφονται στον σχετικό πίνακα. Ειδικότερα το κριτικό σημείο που δηλώνει την ανάλυση βραχυγραφίας τοποθετείται μόνο όπου είναι απαραίτητο, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις αμφισβητούμενης ερμηνείας, στα βαφτιστικά ονόματα⁵³.

47. αυτοκήνητα 2.7, υπανδρευθη 2. 13, αναθρευθή 2.18.

48. Π.χ. ὑβρίσκετε ἀντί ηῦρίσκεται 49. 18, υβρίσκοντας 58.7, 58. 10, γηρέβουν 6. 27, αναπάβεται 7. 12 εὐγάτησις ἀντί ἐβγάτησις 45. 14, 56. 16.

49. αναθρευθή 2.7 ἀντί ἀναθρεφθή, εὐγάτησις ἀντί ἐβγάτησις 45.14, 56.16, νοευρίου ἀντί νοεμβρίου 42.1, 43.1, ευτίαση ἀντί ἐφτίασις 6.20, 48.14

50. ης τους σκρισήλα 2.6, αδελφους στους και κληρονόμους στους 3. 17.

51. Π.χ. αρεστίσα 42. 9, ἀρεστίσα 90.9 αλλά και αρεσθήσα 10. 8, αρεσθίσα 40. 11 αρεσθήσα 94. 9; σύν μπασών: 55.9, 60.7 σύν μπᾶσαν 5. 28; ἐσηνμφώνισαν 6. 16 αλλά και ἐσιφονισαν 6. 23, ἐσιμφώνισαν 7.13; ἐμπούλισεν 40.4 αλλά και ἐπούλισεν 40.5.

52. Πρβλ. Ι. Μ. Κ ο ν ι δ ᾱ ρ η – Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ᾱ κ η, ὁ.π., σ. 145-146.

53. Στα βαφτιστικά ονόματα που έχουν δύο τύπους π.χ. Νικόλ(αος) και Νικόλ(ας), Γεώργ(ιος) και Γεώργ(ης), ο γραφέας συνήθως χρησιμοποιεί για την κατάληξη την ίδια συντομογραφία έτσι που είναι αδύνατο να γίνει αντιληπτό ποιόν τύπο εννοούσε στη συγκεκριμένη περίπτωση αφού γνωρίζει και χρησιμοποιεί και τους δύο. Στην περίπτωση αυτή αναλύονται τα ονόματα με τον γνωστότερο τύπο τους π.χ. Γεώργιος, Νικόλαος.

και στις καταλήξεις που είναι αμφίβολο αν κρατούν το τελικό "ν"⁵⁴, ενώ δεν σημειώνεται στα ονόματα μηνών, σε λέξεις σχετικές με τη χρονολογία, στα μέτρα, στα σταθμά, στα νομίσματα και στις λέξεις "μαρτυρία, μάρτυρες", "παπάς" και άλλες παρόμοιες.

VI. Τα ευρετήρια

Η έκδοση ακολουθείται από τα παρακάτω αλφαβητικά ευρετήρια:

α) *Ευρετήριο πράξεων*. Ο ευρετηριασμός των πράξεων γίνεται σύμφωνα με τον νομικό χαρακτηρισμό που τους δόθηκε από τους εκδότες. Έτσι παρουσιάζεται μία συνοπτική εικόνα των πράξεων του Αλεξάκη. Η χρησιμότητα ενός παρόμοιου ευρετηρίου έχει ήδη τονιστεί στις εκδόσεις των νοτάριων Χοντρομάτη, Βαραγκά και Κατωϊμέρη⁵⁵. Ο επακριβής χαρακτηρισμός των πράξεων προϋποθέτει την πλήρη νομική μελέτη τους. Ως εκ τούτου και ελλείψει ειδικότερων μελετών οι πράξεις εντάσσονται σε ευρύτερες ομάδες.

β) *Ευρετήριο νομικών όρων, λέξεων και πραγμάτων*. Λημματογραφούνται νομικοί όροι, λέξεις και πράγματα, αποφεύγονται όμως οι πολύ κοινότυπες λέξεις. Καταβλήθηκε προσπάθεια το ευρετήριο να περιλάβει όσον το δυνατόν περισσότερα λήμματα.

γ) *Ευρετήριο ονομάτων*. Περιλαμβάνονται όλα τα οικογενειακά ονόματα, στα οποία εντάσσονται αλφαβητικά τα πρόσωπα, άντρες και γυναίκες. Οι γυναίκες παραπέμπονται και στο επώνυμο του συζύγου και στο πατρικό τους. Περιλαμβάνονται επίσης οικογενειακά ονόματα στην ονομαστική πτώση του πληθυντικού αριθμού όταν δεν είναι βέβαιο ότι έχουν μετατραπεί σε τοπωνύμια.

δ) *Ευρετήριο τοπωνυμίων*. Περιλαμβάνονται όλα τα ονόματα τόπων, χωριών κ.λπ. Στο λήμμα "ἅγιος, ἁγία, ἅγιοι" εντάσσονται όλες οι ονομασίες ναών, μονών, χωριών, περιοχών κ.λπ. που το περιέχουν. Ως τοπωνύμια λημματογραφούνται και ορισμένες ονομασίες που απαντώνται στη γενική πτώση του ενικού ή πληθυντικού αριθμού, μολονότι μπορεί να αμφισβητηθεί αν είναι τοπωνύμια ή ονόματα ιδιοκτητών μίας τοποθεσίας.

54. Π.χ. ἄμπέλι ή ἄμπέλιον ή ἄμπέλιν, κρασί ή κρασίν. Τότε αναλύεται η συντομογραφία με τον τύπο της καθαρεύουσας δηλ. ἄμπέλ(ιον), κρασ(ίν).

55. Βλ. Ι. Μ. Κ ο ν ι δ ἄ ρ η – Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ἄ κ η, ό.π., σ. 147 · Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ἄ κ η – Λ. Παπαρρηγᾶ – Αρτεμιάδῃ, ό.π., σ. 212 · Λ. Παπαρρηγᾶ – Αρτεμιάδῃ – Γ. Ε. Ρ ο δ ο λ ἄ κ η – Δ. Π. Κ α ρ α μ π ο ὕ λ α, ό.π., σ. 19.

